

Casela, kako ga razumije Šilić, dolazi više do izražaja da je Kristova sakramentalna prisutnost ujedno i osobna prisutnost. Nadovezujući se na Bonaventuru, mišljenja smo da je skolastika, a time i serafski učitelj, odvajao jedan i drugi način prisutnosti, čime je samo sakramentalno događanje ostalo previše objektivistički shvaćeno. Ali i današnja sakramentalna teologija nije lišena te opasnosti. Spomenuli smo već prije liturgijski objektivizam. Sad postaje jasnije u čemu bi se on sastojao: budući da se u modernoj teologiji ističe da je liturgijsko događanje uvijek i osobno (susret s Kristom), može se dobiti dojam da liturgijsko događanje zapravo iscrpljuje cjelokupno događanje odnosa Krista i vjernika. Dok je prijašnja teologija prenaglašavala liturgijsko događanje u njegovoj objektivnosti bez osobnoga susreta i udjela u njemu, današnja teologija može davati dojam da je liturgija sasvim dostatna za življenje kršćanskoga života. No, odnos s Kristom ne započinje i ne završava s liturgijom. Njoj prethodi i nakon nje ne prestaje, nego tek osoban odnos s Kristom, dakle upravo ono što je Bonaventuri bilo toliko važno: prisutnost Isusa Krista »personaliter« u osobnoj molitvi, djelima ljubavi. Za pojašnjenje navedene problematike, možemo se poslužiti biblijskom slikom zaručnika i zaručnice koji se tumačio za odnosa Boga i čovjeka. (Pjesma nad pjesmama) Kao što se njihov odnos ostvaruje najintenzivnije u intimnosti, ali se u njemu ne iscrpljuje, analoški bismo mogli reći da se i odnos Krista i Crkve (pojedince) događa

najintenzivnije u »intimnosti« liturgije, ali se isto tako ne iscrpljuje u njemu. Stoga skolastičko i Bonaventurino razlikovanje između Kristove prisutnosti »sacramentaliter« i »personaliter« i dalje ostaje aktualno kao i prije.

Sve u svemu, Šilićeva studija još uvijek je jedna od ponajboljih studija o teologiji sv. Bonaventure. Svjedoči o iscrpnom bavljenju njegovom mišlju. Pisana je jadanostavnim jezikom, donosi jasne analize najrazličitijih tekstova sv. Bonaventure, o čemu svjedoči golemi broj citata. Zahvaljujući izvrsnom prijevodu dr. fra Ivana Ivande, ovaj teološki biser fra Rufina Šilića dostupan je i hrvatskoj teologiji. Svima koji žele upoznati teologiju serafskog učitelja, ovu knjigu posebno preporučujem. Jer, mi, teološki patuljci, samo na ramenima srednjovjekovnih teoloških divova možemo pokušati misaono gledati dalje.

Ivica Raguž

.....
Jan-Heiner Tück

Dar prisutnosti. Teologija i pjesništvo kod Tome Akvinskoga (Gabe der Gegenwart. Theologie und Dichtung bei Thomas von Aquin, prijevod s njemačkoga dr. sc. fra Ivan Ivanda)

– Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2014., 397 str.

U proslovu Teološke sume Toma Akvinski piše da postoje tri protivštine s kojima se može susresti početnik u teologiji.

Prva je protivština gomilanje, umnažanje nepotrebnih pitanja, raščlambi i propitivanja: »Propter multiplicationem inutilium quaestionum, articulorum et argumentorum.« Dakle, Toma želi reći kako se teologija olako gubi u sporrednim pitanjima, ne uspijeva se koncentrirati na bitno. Mogli bismo reći, nedostaje joj svježina jednostavnosti. A svježina jednostavnosti, koja dakako nije banalna i površna, podrazumijeva strastvenu predanost objektu samoga bavljenja. Druga protivština sistematizacija je teoloških tema koja ne slijedi logiku samoga nauka, nego kako to zahtijeva određena potreba vremena ili samih teologa: »Ordinem disciplinae, sed secundum quod requirebat librorum expositio, vel secundum quod se praebebat occasio disputandi.« Danas bismo rekli da je razlog tomu nesposobnost teologa da uđe u bit kršćanskoga nauka, da razotkrije »poredak«, »ordo« koji se krije u samom nauku. I treća je protivština »stalno ponavljanje« gradiva koje stvara u dušama slušatelja gađenje i zbunjenost: »Frequens repetitio et fastidium et confusionem generabat in animis auditorum.« Radi se o teozima koji su puki ponavljači predanoga, i koji tim svojim ponavljanjem stvaraju navedenu odvratnost prema teologiji. Tu nedostaje zadivljenost pred ljepotom otajstva vjere, ljepotom koja izaziva uvijek novo istraživanje te iste ljepote.

Toma kao da je ovim trima protivštinama sažeo ne samo stanje teologije svojega vremena, nego čini se i bijedno stanje današnje teologije. To je teologi-

ja koja se ne uspijeva koncentrirati na bitno, koja masakrira nauk svojim samodostatnim sistematizacijama i koja se svela na jalovo ponavljanje. Nedostaje joj upravo ono što je resilo Tominu teologiju: svježina jednostavnosti, predstavljanje logike otajstva vjere i zadivljenost ljepotom otajstva vjere. Zato je danas prijeko potrebno ponovno se pozabaviti Tominom teologijom.

Tomu služi i knjiga koju danas predstavljamo po prvi put hrvatskoj javnosti, a to je »Dar prisutnosti« bečkoga dogmatičara Jana-Heinera Tücka, također urednika njemačkoga *Communija*. Podnaslov »Teologija i pjesništvo euharistije« kao da izriče tri navedena svojstva Tomine teologije: s jedne strane, duboka jednostavnost, lucidno predstavljanje nauka u njegovoj teologiji, a s druge pak strane zadivljenost ljepotom otajstva vjere koja dolazi do izražaja u njegovu pjesništvu.

Prvo poglavlje donosi sustavan prikaz Tomine teologije euharistije. Tko iole želi saznati nešto o Tominu poimanju euharistije, naći će to na stranicama Tückove knjige. Tück se posebno posvetio dvjema i danas vrlo važnim temama teologije euharistije: pretvorba darova i uprisutnjavanje Kristove muke u euharistiji. Odlomak o pretvorbi darova na neki način jest i jedan dobar uvod u cjelokupnu sakramentalnu teologiju Tome Akvinskoga. Tückove analize pokazuju, između ostaloga, Tomino pozitivno vrjednovanje stvorenja, tj. činjenicu kako sakramenti ne ništa stvoreno. Naprotiv, u sakramentima dolazi do izražaja Božja briga za stvo-

reno, briga koja se izriče upravo u činjenici Božje prisutnosti u stvorenju. Dovoljno je samo spomenuti Tomino genijalno iznašašće »instrumentalnoga uzroka«, koje će u novije vrijeme posebno zaintrigirati i Giorgia Agambena. To pozitivno vrjednovanje svega stvorenoga navest će velikoga Chestertona da Tomu Akvinskoga uspoređi sa sv. Franjom. Prema njemu, i Toma i Franjo »donijeli su kršćansko u kršćanstvo«, ukoliko su obojica, jedan teološki, drugi duhovno, pokazali da je kršćanski Bog Bog brige za svoje stvorenje. Kako ističe Chesterton, upravo su simboli i dogme, kojima se strastveno posvetio Toma Akvinski, ono što je spasilo zdravlje svijeta.

Tückova je zasluga ne samo što je izvrsno prikazao Tomino poimanje pretvorbe darova, tj. transsupstancijacije, i daljne rasprave u novijoj teologiji, nego je posebice u trećem dijelu, koji nosi naslov »euharistijski prijelazi«, uspio istu temu aktualizirati u kontekstu pitanja današnjega vremena. Onaj tko se možda ne želi baviti zamršenim teološkim pitanjima sakramentalne teologije, može odmah početi čitati knjigu odostraga, od tih »euharistijskih prijelaza«.

Posebno su zanimljiva sljedeća poglavlja: »Gubitak sposobnosti biti prisutan« i »Kršćanska svijest o vremenu«. Današnji čovjek nikad nema vremena, ni s kim nije prisutan. Još ako tomu dodamo svu postmodernu kritiku »prisutnosti« (Derrida i drugi), tada se tek uviđa kako se euharistijska teologija, koja kazuje prisutnoga Boga ovdje i

sada, protivi današnjemu mentalitetu. Ona nam omogućuje da po prisutnom Bogu budemo i mi za druge prisutni. Euharistija na taj način ima terapijsku funkciju, kako piše Tück, i to pod trostrukim vidom, ukoliko ne dopušta izoliranost jednoga vremena od drugoga: ona je uvijek spomen na prošli događaj, a time spomen na vlastite krivnje i Kristovo nošenje svih krivnji, kao i naših patnji. Ona nas tako ponovno uvodi u sadašnjost i daje snagu za sadašnjost. Isto tako, euharistija nas svojom eshatološkom dimenzijom oslobađa grčevita ophođenja prema mogućnostima ovoga svijeta te nam daruje opušten odnos prema vlastitoj smrtnosti.

Treći »prijelaz«, pod naslovom »Skrivena pristunost i razmatrajuće boravljenje«, progovara o stvarnosti koja je danas tako zapostavljena u Katoličkoj crkvi, a to je klanjanje. Tück u tom ulomku, a to je tema i drugih njegovih tekstova, ističe važnost »stvarstvenoga« posredovanja euharistije. Euharistija se ne smije reducirati na svoju subjektivnost, ona u tom smislu treba ostati stvar (Bog objekt), ili kako jako dobro piše Tück: »Na toj se pozadini još jednom može osvijetliti prednost stvarstvenoga posredovanja euharistijske prisutnosti. Materijalni znak kruha posvješćuje nam nesvodivu izvanjskost Kristove prisutnosti. Kao što kod primanja pričesti ne možemo jednostavno Kristovo tijelo asimilirati u svoj organski život, nego sami bivamo asimilirani u mistični organizam Kristova tijela, tako i kod euharistijskoga razmatranja mi ne stavljamo Krista u obzor naše

prisutnosti, nego sami bivamo uzeti u obzor Kristove prisutnosti koja nadilazi naše vrijeme: isti Krist jučer, danas i uvijek.« (str. 321.-322.)

Dakako, »prijelazi« ističu da je Kristova prisutnost uvijek i njegova odsutnost u euharistiji, odsutnost koja budi daljnju žudnju. Zapravo, kako ja to volim reći, tek prisutnost (»Nahe und schwer zu fassen ist Gott«, Hölderlin) budi u nama pravu žudnju. Isto tako posebno su zanimljive teme koje nose naslov »Nevjernost i izdaja«, gdje se tematizira stalna opasnost onoga što je nekoć teologija nazivala »svetogrđe«, u skladu s himnom »Lauda Sion«: »Sumunt boni, sumunt mali, sorte tamen inequali, vitae vel interitus.« Također je korisno razmatranje pod naslovom »Teofagija i pretvorba.« Tu susrećemo jednu vrlo zanimljivu misao, koju Tüeck dobro analizira. Naime, Toma se pita zašto je Krist ostavio znakove svoje prisutnosti u hrani, a ne u nečem drugomu. Toma naglašava da je osjetilo okusa jedino osjetilo koje nam omogućuje direktno sjedinjenje sa svojim objektom. U tom smislu Bog je htio s nama intimno sjedinjenje u euharistiji. Dakako, tvrdi Tüeck, okus je u euharistiji takav da u nama budi okus za nadosjetilno, kako bi to rekao Schleiermacher. Odatle je razumljivo da je kruh u euharistiji nešto tanji, »hostia oblata«, upravo zbog toga jer se tu ne radi o pukom kušanju ovoga zemaljskog jela, nego o okusu onoga nebeskoga.

Ta nas misao kušanja Boga i sjedinjenja s Bogom vodi do središta cijele Tüeckove knjige, a to je: Poetska teologija Tome Akvinskoga u euharistijskim himnima.

Naime, spoznaja kao takva uvijek teži apstrakcijama koje nas odvođe od samoga, konkretnoga objekta. Uvijek nam na neki način sprječava kušanje, iskustvo objekta koji je uvijek konkretan i koji se ne može svesti na naše pojmove. S druge pak strane, svako kušanje, iskustvo teži reduciranju na subjektivno iskustvo, u sebi nosi nesposobnost spoznaje koja čuva objektivno. I čovjekov se život stalno kreće u tim polovima, polovima koji čovjekov život čine paradoksalnim. Po tim polovima, spoznaje i kušanja, čovjek tek živi istinski. Tamo gdje se ti polovi počinju ukidati, gdje se apsolutizira samo spoznaja ili samo iskustvo, ukida se sama vjera, ukida se istinitost čovjekove opstojnosti. I zato je dobro da taj paradoks ostaje, jer je on spasonosan i ljekovit: u otajstvima kršćanske vjere, a time i u sakramentima, daruje se, pascalovski rečeno, dovoljno igre između spoznaje i kušanja da ne očajavamo, a opet nedovoljno igre između spoznaje i kušanja da stalno čeznemo. Premda je Tomina cijela teološka misao uspješno ostvarenje navedene paradoksalnosti, naime ona je uvijek »cognitio experimentalis«, kako on sam piše, ipak je i on imao potrebu izlaska iz apstraktne teološke spoznaje, gdje se više spoznaje, a manje kuša, u pjesništvo, u euharistijske himne. Euharistijski himni, koje je Tüeck sjajno analizirao, predstavljaju tu Tominu potrebu da više kuša, a manje spoznaje, kako on pjeva u himnu »Klanjam ti se smjerno«: »Et te mihi semper dulce sapere.« Dakako, kao što njegova sustavna teologija nikad nije spoznaja bez kušanja, tako i ovdje himni nisu kušanje bez spoznaje.

Himni su zapravo sažetak Tomine euharistijske teologije, odnosno *in nuce* izriču njegovu cjelokupnu teologiju.

Tako himan »Klanjam ti se smjerno« posebno lijepim izričajima donosi tu igru Božje prisutnosti i odsutnosti, razotkrivenosti i otkrivenosti: »Tajni Bože naš, što pod prilikama tim se sakrivaš.« Usudio bih se reći da u tim stihiovima dolazi do izražaja činjenica Božje galantnosti, džentlmenstva: darivanja u nenametljivosti, u skrivenosti. Ili, susrećemo muku vjere koja podrazumijeva nedostatnost, malaksalost čovjekova bića da obuhvati otajstvo: »Vid i opip, okus varaju se tu (glagos *deficere* – malaksati, nedostajati često se pojavljuje u himnima), ali »dosta je što čuh« – »sed auditu solo tute creditur«. U himnima također prevladava hvala, kao u himnu »Lauda Sion«, gdje ona spram Boga nikad nije dovoljna, Bog je veći od svake hvale: »Quia maior omni laude, nec laudare sufficis.« Tu Toma zgodno pjeva kako ta hvala treba biti i hvala duha, »mentis jubilatio«. Kao da je duh sada pozvan manje spoznavati, a više hvaliti, na tragu ideje kušanja.

No, ne samo spoznaja, nego i sve, pa tako i samo kušanje, ostaje slamnato pred golemim Božjim otajstvom, kako je to i sam Toma doživio pred kraj svojega života u poznatom mističnom doživljaju, tvrdeći da je sve što je napisao poput slame: »Mihi videtur ut palea«. Time Toma nije htio obscijeniti svoju teologiju ni svoje pjesništvo. Ali je zato izrekao svu krhkost, nedostatnost i poniznost čovjekova umovanja i kušanja, umovanja i kušanja koje ništa drugo i ne može biti

nego slama, ali slama na kojoj sam Bog, koji je isto tako krhak, malen i slamnat u ovom svijetu, žarko želi počivati te se tako uprisutnjavati. Jer, on je i nama ostavio na dar slamnato, krhko, nježno čudo svoje prisutnosti u prilikama kruha i vina: »Panis angelicus... O res mirabilis: manducate Dominum pauper, servus et humilis.«

Ovdje treba posebno zahvaliti samom autoru knjige, Janu-Heineru Tückeru, mojemu kolegi iz časopisa *Communio*, koji je spremno financijski podržao prijevod knjige na hrvatski jezik. Isto tako zahvalnosti ide i dr. sc. ocu Anti Gavriću, provincijalu Hrvatske dominikanske provincije, koji je spremno prihvatio objaviti ovu knjigu kao prvu u nizu Biblioteke Instituta sv. Tome Akvinskoga »Duhovni život«.

Vjerujemo da će ova knjiga pridonijeti ponovnom proučavanju teološke misli Toma Akvinskoga u Hrvatskoj.

Ivica Raguz

Thomas Ruster – Heidi Ruster

Bis dass der Tod euch scheidet? Die Unauflöslichkeit der Ehe und die wiederverheirateten Geschiedenen. Ein Lösungsvorschlag (mit einem Geleitwort von Karl Kardinal Lehmann)

– Kösel, München, 2013., 206 str.

Dortmundski dogmatičar Thomas Ruster, o čijem smo kritičkom promišljanju kapitalizma te o njegovoj angelologiji